

Jakub Z. Lichański

BIBLIOTEKA NARODOWA W WARSZAWIE

Dzieje bibliotek w Polsce sięgają XII wieku; jednakże - aby przedstawić pewne wybrane problemy dotyczące *Biblioteki Narodowej* nie ma potrzeby zaczynać *ab ovo*. Przypomnieć należy jedno: oto do najstarszych, do dziś istniejących bibliotek w Polsce, należy m.in. *Biblioteka Jagiellońska* związana od początku z *Uniwersytetem*. Losy polskiego bibliotekarstwa potoczyły się jednak tak, iż nie ona została biblioteką narodową.

Idea biblioteki narodowej krystalizowała się w Polsce od lat czterdziestych XVIII wieku, a konkretnie od momentu, gdy bracia Załuscy otworzyli dla publiczności swą bibliotekę: *Biblioteka Rzeczypospolitej Załuskich* zwaną. Już wtedy sformułowane zostało podstawowe zadanie biblioteki narodowej - gromadzenie dorobku kultury duchowej narodu.

Niestety, działalność tej wielce zasłużonej placówki uległa przerwaniu wraz z trzecim rozbiorem Rzeczypospolitej. Zbiory biblioteki Załuskich zostały wywiezione do Rosji. Dodajmy jednak od razu, że, na mocy traktatu ryskiego, zwrócone zostały Polsce.

W okresie XIX wieku idea biblioteki narodowej była nadal żywa. Nie została ona zrealizowana; podjęto natomiast różnorakie działania, które w krystalizacji samej idei pomogły. M.in. zaowocowały one rozwojem wielkich bibliotek fundacyjnych, w większości istniejących zresztą do dnia dzisiejszego. Odegrały te placówki w swoim czasie niezwykle istotną rolę w utrzymaniu poczucia ciągłości kultury i trwałości dorobku duchowego narodu w okresie niewoli. Mam tu na myśli takie biblioteki, jak np. *Bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossoliń-*

skich we Lwowie, Bibliotekę Kórnicką, Bibliotekę Publiczną w Poznaniu (dziś - im. E. Raczyńskiego), Bibliotekę Ordynacji Zamojskiej, Bibliotekę Ordynacji Krasieńskich. Na emigracji powstały także: Biblioteka Polska w Paryżu, Biblioteka w Raperswillu, Biblioteka w Batignolles (że pomnę inne). Wreszcie wspomnieć trzeba powstałą przy pomocy m.in. żony inż. Kierbedzia - Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy.

Po odzyskaniu niepodległości, na progu II Rzeczypospolitej, odżyła dyskusja wokół kształtu biblioteki narodowej. Sprawy te szczegółowo omówione są w pracy [1], nie będę ich tu zatem relacjonował.

1. *Biblioteka narodowa* w Warszawie powstała w 1928 roku na mocy Dekretu Prezydenta RP. Jej zadania od początku były zbliżone do sformułowanych przed prawie dwustu laty przez Załuskich: gromadzić, przechowywać, opracowywać oraz udostępniać dorobek kultury duchowej Narodu.

Jaka była pierwotna organizacja Biblioteki?

Otóż, nie wchodząc w szczegóły, była ona zbliżona do dzisiejszej organizacji Biblioteki Uniwersyteckiej w Uppsali z tym aliści wyjątkiem, że zbiory książek (druków zwartych) zostały podzielone na: druki nowsze (XIX i XX w.) oraz stare druki (do końca XVIII w.). *Dział Starych Druków* miał przed sobą zadania szersze; miał prowadzić prace o charakterze centralnym, a polegające m.in. na ogólnopolskiej rejestracji zbiorów starych druków, objęciu ich ewidencją oraz opieką.

Biblioteka otrzymała oczywiście egzemplarz obowiązkowy i w ten sposób powstawał główny trzon jej zbiorów. Także poprzez zakupy, darowizny oraz depozyty. Jeden z nich ma szczególne znaczenie. Są to zbiory wilanowskie, przejęte w 1934 r. przez Prezydenta RP od ostatnich właścicieli Wilanowa, Branickich. Biblioteka wilanowska, która posiada wspaniałe zbiory groma-

dzione jeszcze przez Stanisława Ignacego i Stanisława Kostkę Potockiego w XVIII w., została przekazana właśnie Bibliotece Narodowej.

BN prowadzi także, od początku swego istnienia, działalność bibliograficzną. Prace te wykonywane były (i są) w Instytucie Bibliograficznym. Szerzej na temat dziejów BN w okresie XX-lecia międzywojennego, por. [1].

Przejdę teraz do spraw najbardziej dramatycznych w dziejach Biblioteki.

2. Od początku wojny Biblioteka przeżywała dramat. Najcenniejsze zbiory, wraz ze skarbem Banku Narodowego, zostały wywiezione z kraju. Ze zbiorów głównych zniszczeniu uległy niestety od razu jedne z najcenniejszych. Mianowicie, zaraz w pierwszych dniach września, w czasie bombardowania lotniczego Warszawy, zostały zburzone gmachy Centralnej Biblioteki Wojskowej. W nich właśnie poległy, jako pierwsze (i nie ostatnie) zbiory rewindykowane; przede wszystkim zbiory z Biblioteki Żałuskich. Dodam, że niezwykle cenne zbiory, m.in. obejmujące materiały do dziejów emigracji polskiej w XIX w., pochodzące z Raperswillu i Batignolles także, poza w sumie małymi fragmentami, nie przetrwały wojny.

W czasie okupacji zbiory Biblioteki, tak jak i innych placówek kulturalnych nie tylko w Warszawie, ale w całej Polsce, były systematycznie grabione przez Niemców. Ze zbiorów BN "wyjechała" dość szybko do Austrii biblioteka wilanowska. Pozostałe zbiory, wraz ze zbiorami Krasieńskich, były w Warszawie. I tu w zasadzie pozostały, niestety - w innym sensie tego słowa.

Jako jeden z warunków strony polskiej w akcie kapitulacji Powstania Warszawskiego było niezniszczenie zbiorów bibliotecznych. Warunek ten nie został przez Niemców dotrzymany i

praktycznie wszystkie, o największej wartości historycznej zbiory rękopisów, starych druków, zbiory kartograficzne, ikonograficzne i muzyczne - uległy całkowitej zagładzie. Stało się to w budynku Biblioteki Ordynacji Krasieńskich przy ul. Okólnik 9. Wykaz strat podany jest w [1] oraz [2, art. poświęcony zbiorom specjalnym]. Do dnia dzisiejszego, jako cenną relikwię, przechowujemy w Dziale Zbiorów Specjalnych BN - urnę z prochami książek.

3. Okres Polski Ludowej, to odbudowa zbiorów Biblioteki. Udało się odzyskać zbiory wywiezione w czasie wojny; część zbiorów, zwłaszcza nowszych, ocalała w budynku przy ul. Rakowieckiej, a także u osób prywatnych. Do Biblioteki trafiły zbiory tzw. podworskie, a także kolekcje prywatne, które po wojnie zostały upaństwowione, szerzej por. [1].

W okresie powojennym BN przechodziła różne reorganizacje. Obecna jej struktura pochodzi zasadniczo z roku 1969 i jest ona następująca:

1. Dział Gromadzenia i Opracowania Zbiorów Nowszych,
2. Dział Informacji i Udostępniania,
3. Dział Zbiorów Specjalnych,
4. Instytut Bibliograficzny,
5. Instytut Książki i Czytelnictwa,
6. Ośrodek Przetwarzania Danych,
7. Dział Administracyjno-Gospodarczy,
8. Dział Zakładów Produkcyjnych (Zakład Graficzny, Pracownia Konserwacji Książki, Zakład Reprografii).

Oczywiście na czele BN stoi dyrektor, który wraz ze swymi zastępcami oraz dwoma sekretariatami: organizacyjnym i naukowym - kieruje placówką. W chwili obecnej, ponieważ BN przejęła bezpośredni nadzór nad budową nowej siedziby - powstał osobny

Dział Inwestycji.

Dalsze dane mają charakter ogólny; wiele informacji o aktualnych problemach BN jest przedstawionych w [2]. Przejdę teraz do ogólnej charakterystyki poszczególnych Działów.

- ad 1) Jest to podstawowy z Działów Biblioteki. Tu zbierane są i opracowywane druki zwarte ciągłe (książki i czasopisma) od XIX w. Zbiory te udostępnia się w gmachu głównym Biblioteki, przy ul. Hankiewicza 1.

Tu także mieszczą się katalogi zbiorów własnych BN. Są to: katalog alfabetyczny wszystkich zbiorów, katalog czasopism, katalog rzeczowy (w dwu układach: działowym oraz przedmiotowym).

Część zbiorów bibliotecznych, m.in. szczególnie cennych ma ograniczoną dostępność. Można z nich korzystać na indywidualny, pisemny wniosek złożony do dyrektora Biblioteki. We wniosku tym należy przedstawić uzasadnienie dlaczego konieczne jest sięganie do tych zbiorów; wniosek winien być także zaopatrzony w opinię np. promotora, kierownika instytutu uniwersyteckiego itp. Podobna procedura dotyczy także części zbiorów przechowywanych w Dziale Zbiorów Specjalnych.

- ad 2) Ten Dział prowadzi: Zakład Katalogów Centralnych, Zakład Informacji Naukowej, a także sprawy zezwoleń na wywóz książek.

Katalogi Centralne BN mieszczą się obecnie już w nowym gmachu, Al. Niepodległości 183. Można z nich korzystać w godz. 9.00 - 15.00 codziennie (poza sobotami i niedzielami). Katalogi te gromadzą informacje o książkach i czasopismach obcych, które znajdują się w Polsce.

Dla innego rodzaju prac bardzo przydatne są natomiast prowadzone w Zakładzie Informacji Naukowej

kartoteki. Zakład ten mieści się w gmachu przy ul. Hankiewicza 1. Kartoteki obejmują m.in. wycinki prasowe z zakresu literatury i kultury, literaturę II wojny światowej itd. Zakład załatwia także różnego rodzaju kwerendy np. przygotowuje zestawienia bibliograficzne na określone tematy.

Wreszcie w tym Dziale załatwiane są zezwolenia na wywóz książek (ogólnej: materiałów bibliotecznych). Prowadzi je Ośrodek Ochrony Dóbr Kultury; przypominam, że zgodnie z przepisami o ochronie dóbr kultury obowiązującymi w Polsce, m.in. na wywóz książek pochodzących sprzed 1945 roku należy mieć zezwolenia, może je wydać wyłącznie BN.

ad 3) Dział ten obejmuje następujące Zakłady: Rękopisów, Starych Druków, Ikonografii, Kartografii, Muzykaliów, Dokumentów Dźwiękowych, Zbiorów Mikrofilmowych oraz Oddział Udostępniania.

Szczególnie zwróć uwagę na Zakład Zbiorów Mikrofilmowych, bowiem jego odpowiednika nie ma chyba w żadnej z wielkich bibliotek europejskich. Gromadzone są w nim, w postaci mikrofilmów najcenniejsze zbiory rękopisów, starych i nowych druków i czasopism z terenu całej Polski (w małym zakresie - z zagranicy). Jeśli chodzi o czasopisma, to ich mikrofilmy obejmują całość danego tytułu, od pierwszego do ostatniego numeru. Zakład ten kieruje się w swej pracy określoną polityką gromadzenia zbiorów, która, co pewien czas ulega uaktualnieniu.

W Dziale są przechowywane najcenniejsze ze zbiorów BN, m.in. także i te, które wróciły z Kanady.

Prowadzone są także centralne katalogi: a) starych druków, jeden z nich, inkunabuły, został wydany

już drukiem; b) rękopisów (obejmuje on informację o spuściznach rękopiśmiennych w zbiorach polskich, spuściznach z dziedziny literatury, kultury, nauki).

Ponadto wydane zostały drukiem katalogi: a) zbiorów rękopiśmiennych, b) zbiorów mikrofilmowych. W przygotowaniu są: katalog zbiorów ikonograficznych (portrety osobistości polskich) oraz wielkie przedsięwzięcie Zakładu Zbiorów Kartograficznych - encyklopedia map ziem dawnej Polski - *Imago Poloniae*. Pierwszy z zeszytów próbnych tego wydawnictwa przekazany został do zbiorów kartograficznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Uppsali. Zakład Starych Druków wydaje także fundamentalne wydawnictwo - *Polonia Typographica Saeculi Sedecimi* - prezentujące dorobek polskich drukarzy XVI wieku.

Jak się zorientowałem w zbiorach UUB są: t. 1-6 katalogu rękopisów BN (na wydanych dotąd 11), t. 1-10 katalogu zbiorów mikrofilmowych (na wydanych - 17), katalog inkunabułów, wszystkie zeszyty *Polonii*.

- ad 4) Ten Dział prowadzi prace bibliograficzne. Jest to przede wszystkim bieżąca bibliografia narodowa (*Przewodnik Bibliograficzny* oraz *Bibliografia Zawartości Czasopism*). Instytut prowadzi także pracę nad bibliografią narodową retrospektywną, za lata 1901-1945 (okres XIX wieku obejmuje jeszcze *Bibliografia Estreichera*). Instytut prowadzi także prace o charakterze teoretycznym (z zakresu teorii i metodologii bibliografii); przygotowuje też bibliografie o charakterze poradników bibliograficznych - z myślą przede wszystkim - o bibliotekach publicznych.

Także ważną pracą jest statystyka wydawnicza: jest to wydawnictwo pt. *Ruch wydawniczy w liczbach* -

niezwykle cenne źródło obrazujące działalność wydawniczą w PRL.

Niestety, wydawnictwa IB, poza *Przewodnikiem i BZCz*, oraz paroma dość przypadkowymi wydawnictwami, praktycznie są nieobecne w zbiorach UUB.

- ad 5) Jest to dział Biblioteki, który prowadzi, jako jedyny w Bibliotece, a także w kraju dodajmy, badania nad funkcjonowaniem książki i biblioteki w społeczeństwie (nie umniejszam tu dorobku niektórych ośrodków uniwersyteckich, np. Kraków, Wrocław, Gdańsk, Warszawa, lecz w żadnym z nich badania te nie mają tak jasno określonego zakresu, jak właśnie w Instytucie Książki i Czytelnictwa BN). Dorobek Instytutu jest bardzo bogaty. Kilka lat temu, właśnie z jego inicjatywy, odbyła się w Warszawie międzynarodowa konferencja poświęcona problemom roli książki i biblioteki w społeczeństwie. W chwili obecnej Instytut prowadzi zakrojone za szeroką skalę prace prognostyczne dotyczące przyszłości bibliotek w Polsce.

Instytut prowadzi też badania statystyczne obejmujące działalność sieci bibliotek publicznych i trzeba powiedzieć, że ta właśnie sieć ma najlepiej udokumentowaną działalność. Instytut prowadzi także, w dość jeszcze ograniczonym zakresie, pomoc metodyczną, głównie dla sieci bibliotek publicznych.

Ze zdziwieniem jednak muszę odnotować fakt nieobecności prac wydanych przez IKiCz w zbiorach UUB. Jest to olbrzymia szkoda, bowiem prace te, z zakresu szeroko rozumianej nauki o książce, mogłyby być niezwykle interesujące nie tylko dla kręgu bibliotekoznawców czy slawistów.

- ad 6) Ta komórka jest stosunkowo najmłodsza w Bibliotece.

Jej główne zadanie, to organizacja automatyzacji procesów bibliotecznych i bibliograficznych - przy wykorzystaniu sprzętu komputerowego. W chwili obecnej w pełni zautomatyzowany jest proces przygotowania i wydawania *Centralnego Katalogu Czasopism Zagranicznych w bibliotekach polskich*. Od przyszłego roku nastąpi zapewne uruchomienie, w systemie zautomatyzowanym, przygotowywania i wydawania *Przewodnika Bibliograficznego*.

Prowadzone są także oczywiście i inne prace; szerzej na ich temat, por. [1] i [2].

- ad 7) Ten Dział musi być w każdej bibliotece, jednakże jego działalność acz bardzo ważna dla prawidłowego funkcjonowania pracóvk jest mniej więcej wszędzie taka sama. Dodać tylko należy, że tzw. sprawy socjalne prowadzone są przez wyspecjalizowane komórki tego właśnie Działu BN.

Natomiast *novum*, ale tylko czasowym, jest inny Dział BN, o charakterze administracyjnym. Jest to wspomniany Dział Inwestycji, którego głównym zadaniem jest prowadzenie wszystkich spraw związanych z budową nowej siedziby BN, szerzej nieco o tych sprawach, por. [2].

- ad 8) Ten dział, acz nie w pełni jednolity strukturalnie, jest - w jakiejś mierze - dumą BN. Posiadamy bowiem własny *Zakład Graficzny* i jego produkcja jest na dobrym poziomie. Zaspokaja on praktycznie w chwili obecnej potrzeby BN sięgające rocznie do 2.000 arkuszy. Zakład rozporządza tradycyjną drukarnią, dla prac bibliograficznych, a także - druków bibliofilskich, oraz nowoczesnymi maszynami typu Monophoto.

Zakład Reprografii zajmuje się realizacją wszyst-

kich zamówień na reprodukcje ksero i mikrofilmowe, zarówno od czytelników, jak i instytucji - oczywiście ze zbiorów Biblioteki. Także przygotowuje, i to jest jego podstawowe zadanie - mikrofilmy dla Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych. Należy tu wszakże dodać, że czasem wykonuje się mikrofilmy z materiałów pochodzących z innych bibliotek, a zamówionych do Czytelni Działu Zbiorów Specjalnych.

Pracownia Konserwacji Książki w chwili obecnej jest w stadium gruntownej reorganizacji w związku z rychłym przeniesieniem do nowego gmachu i rozbudową.

Tak, w olbrzymim skrócie, wygląda wewnętrzna struktura oraz pewne wybrane zadania Biblioteki Narodowej. W chwili obecnej dysponujemy czterema gmachami.

GMACH przy ul. Hankiewicza 1:

- tutaj mieszczą się: dyrekcja, sekretariaty: organizacyjny i naukowy, czytelnia główna, katalogi zbiorów własnych (bez katalogów zbiorów specjalnych!), Zakład Informacji Naukowej, Instytut Bibliograficzny, Ośrodek Ochrony Dóbr Kultury, niektóre z komórek Działu Administracyjnego.

NOWY GMACH, a właściwie tylko jedna jego część w Alejach Niepodległości 183:

- czasowo mieszczą się tutaj: Centralne Katalogi, Instytut Książki i Czytelnictwa, Ośrodek Przetwarzania Danych, Pracownia Dokumentów Dźwiękowych, większość komórek Działu Administracyjnego, a także właścivi użytkownicy tego budynku - magazyny książek.

GMACH Działu Zbiorów Specjalnych przy Placu Krasińskich 3/5
Jest to budynek PAŁACU RZECZYPOSPOLITEJ.

- tu mieszczą się zbiory specjalne, które posiadają: dwie czytelnie, główną zbiorów specjalnych oraz czytelnię zbio-

rów mikrofilmowych, katalogi zbiorów specjalnych oraz wspomniane katalogi centralne. Tu mieszczą się także: Pracownia Konserwacji Książki oraz Zakład Reprografii.

GMACH przy ul. Okólnik 9:

- mieści się tu obecnie Zakład Graficzny BN oraz Oddział Wydawniczy BN.

Dziś Biblioteka Narodowa liczy ok. 4 mil. jednostek (w tym - zbiorów specjalnych ponad 700 tys. jednostek). Zatrudniamy łącznie ok. 820 pracowników, z czego ok. 300 stanowi obsługa techniczna i administracyjna.

3. Czy można określić jakieś pola współpracy polsko-szwedzkiej? Czy szwedzcy badacze, bibliotekarze mogą znaleźć coś ciekawego dla siebie w Bibliotece Narodowej?

Tak sformułowane pytanie ogólne nasuwa tylko jedną możliwą odpowiedź: oczywiście tak. Przejdźmy zatem do konkretów.

Podstawową sprawą jest dostęp do informacji, co jest w zbiorach BN, co może być interesujące dla strony szwedzkiej. Pierwsze zatem pytanie dotyczy drukowanych katalogów i wydawnictw BN. Także na łamach *Przeglądu Bibliotecznego* można znaleźć sporo ciekawego materiału na temat zbiorów oraz prac prowadzonych aktualnie w BN.

Drugie pytanie związane jest z konkretnymi tematami, np. ogólnie stosunkami polsko-szwedzkimi w dziedzinie kultury. Sądzę, że takie badania z wykorzystaniem właśnie różnych kartotek i katalogów BN oraz jej zbiorów można z powodzeniem w BN prowadzić.

Trzecie pytanie, a zarazem trzeci krąg badawczy dotyczy ew. wymiany doświadczeń w zakresie prac nad funkcjonowaniem książki i biblioteki w społeczeństwie. Sądzę, że współpraca w tym zakresie z Instytutem Książki i Czytelnictwa mogłaby dać wiele

ciekawych inspiracji.

Czwarte pytanie, a zarazem kolejny krąg zainteresowań badawczych wiąże się z problemami szeroko rozumianej historii książki. Badania nad dziejami drukarstwa, dziejami dawnych bibliotek, problemy opraw, dawnej ilustracji książkowej - wszystko to są sprawy, które, jak sądzę, mogą być wspólnym polem badawczym polskich i szwedzkich naukowców. Głównym terenem badań będą oczywiście zbiory Działu Zbiorów Specjalnych.

Przedstawiona informacja jest oczywiście wycinkowa. Obejmuje bardzo generalnie ujęte problemy związane z Biblioteką Narodową w Warszawie, a także możliwościami współpracy polsko-szwedzkiej w zakresie bibliotekoznawstwa i bibliotekarstwa, nauki o książce, historii książki oraz bibliotek (w szerokim ogólnokulturalnym aspekcie), wreszcie - w ograniczonym zakresie: historii literatury i kultury. Sądzę, że podstawową kwestią dla pełniejszego rozwoju wzajemnych kontaktów jest zintensyfikowanie przepływu informacji pomiędzy Biblioteką Narodową w Warszawie, a Biblioteką Uniwersytecką w Uppsali. W tej dziedzinie będzie można jeszcze, jak sądzę, bardzo wiele zrobić.

Uppsala, w grudniu 1985 r.

BIBLIOGRAFIA

- [1]. 50 lat Biblioteki Narodowej w Warszawie. Warszawa 1985.
- [2]. Przegląd Biblioteczny 1984, nr 4. Numer specjalny poświęcony w całości problemom Biblioteki Narodowej w Warszawie.

RÄTTELSE

Nr 32 av Slovo var tyvärr behäftat med vissa ofullkomligheter. I Lennart Kjellbergs artikel hade fotnotssiffran fallit bort vid rubriken och på sid. 17, rad 12 skall "1630" ersättas med "1830". I Milan Bílýs artikel på sid. 36, rad 19 (verbet stá- uat) skall T-kolumnen ändras från "(+)/-" till "+/(-)". Ett annat fel blev rättat endast i vissa exemplar: på sid. 36, rad 20 (verbet chodit) skall det i T-kolumnen stå +/(-). Dessutom blev p.g.a. ett beklagligt pagineringsfel sidorna 31-33 omkastade. Sidorna skall läsas i följande ordning: 32, 33, 31.